

## A folyóiratok lemondása nem csökkentette, hanem növelte a hozzáférést

Az 1870-ben alapított *Stevens Institute of Technology* New York egyik műszaki egyeteme. Hallgatói szükség esetén könnyen elérik akár a mérnökegyesület könyvtárát, akár a Városi Könyvtárt, vagy 15 perces sétával a szakkönyvtárak széles körét. A Stevens könyvtára több mint húsz éve kezdte meg 1500 előfizetett folyóiratának felülvizsgálatát, mert nem volt biztos abban, hogy éppen ezek a legszükségesebbek a kémia, a fizika, matematika, illetve az építő-, vegyész-, villamos- és gépészmérnöki oktatáshoz, kutatáshoz. Az ISI adatbázisait felhasználva megvizsgálták, hogy gyűjteményük címeiből milyen gyakran idéznek, illetve hogy a gyűjtemény címei milyen más címeket idéznek, s ennek alapján rangsort állítottak fel, amely eszközül szolgálhatott a folyóirat-gyűjtemény optimalizálásához is.

Mivel az elsők között voltak a keleti part egyetemi könyvtárai közül, amelyek online keresési lehetőséget kínáltak, hamarosan a gyűjtemény tartalmát messze meghaladó cikkigényeket kellett kielégíteniük. Ezt tapasztalván megvizsgálták az egyetemen készült publikációk hivatkozásait, és megállapították, hogy ezek mind címek, mind évfolyamok tekintetében olyan nagy szóródást mutatnak, hogy az állomány kiegészítése még a leggyakrabban idézettekkel is lehetetlen lett volna. Az állományt vizsgálva azt is megállapították, hogy sok folyóiratot azóta meghalt, nyugdíjba ment, vagy már régen máshol dolgozó tanárok kérésére rendeltek meg, azonban ezek lemondását a tanzsékek nem szívesen javasolták. A folyóiratok tényleges használatának figyelésére egy egyszerű, közvetlen és egy „áttételes” módszert alkalmaztak. Az egyszerű megoldás: egy cédulát erősítettek minden folyóiratszámhoz, és felkérték az olvasókat, hogy egy kereszttel jelöljék, valahányszor a lapot kézbe vették (nem vizsgálva a kézbevételek sem célját, sem eredményét). A közvetett megoldás éppen az ellenkező irányból közelített: megfigyelték, hogy melyik folyóiratok tűnnek érintetlennek, s ezek egész évfolyamát egyszerűen eltették („bevonták”) a polcokról. Ez a módszer egyébként véletlen felfedezés eredménye volt: egyik évben valamilyen hiba folytán kimaradt néhány tétel a megújítandó előfizetések közül, és kiderült, hogy az év folyamán ezeket senki sem reklamálta. Ha az „eldugott” folyóiratot bárki kereste, azt visszahelyezték az olvasó számára közvetlenül hozzáférhető polcra. Szembesültek az „emberi tényezővel” is, ugyanis az oktatók egyes folyóiratokat tiszteletre méltónak, nagyon régóta járóknak ítélték, s nem szívesen javasolták lemondásukat, függetlenül a használat tényétől.

Mindezek mellett 1975-ben a teljes monográfiaállományt megvizsgálták, megfigyelve, hogy mely könyveket kölcsönözték, melyek voltak a többször kölcsönzöttek, mi az egyes könyvek utolsó kölcsönzésének dátuma. Az eredmények azt mutatták, hogy az állomány jelentős hányada nincs kihasználva (érdekes, hogy ugyanakkor más egyetemek gyakran használták könyvtárközi kölcsönzés útján a Stevens „elfekvő” állományát). Korábban (18 évvel), egy másik egyetemi könyvtár eredményeivel összehasonlítva arra a megállapításra jutottak, hogy egy mégoly szűk szakterületen sem fedik többnyire egymást a helyi, pillanatnyi igények és az állományépítési elvek. Az igények elsőbbsége pedig elvezet az „amikor kell” alapú könyvbeszerzéshez. Ez meglehetősen veszélyes, és komoly tudományos könyvtárak által nem is követhető gyakorlat, hiszen egyrészt nem segíti elő egy szerves gyűjtemény kialakulását, másrészt újabb gondokat okoz, ha az igény felmerülésekor az adott könyv éppen nem kapható. Mindazonáltal az az állománygyarapítási gyakorlat, hogy az olvasó egyszerűen bemegy Manhattanbe, megveszi a szükséges könyvet, és azt számlával együtt behozza a könyvtárba, meglehetősen jól működik, s ráadásul – ha az olvasói elégedettséget tekintjük – költséghatékonyabbnak is bizonyult, mint a tudatos állományépítés. A gyakorlat azt is megmutatta, hogy az olvasók hajlamosak a legkülönbözőbb forrásokból megszerezni a szükséges információkat.

Mindez jól előkészítette a jelenlegi folyóiratcikkbeszerzési gyakorlatot. Ennek közvetlen előzménye (vagy kiváltó oka) a dollárnak az európai valutákkal szembeni meggyengülése, s ennek következtében számos drága külföldi folyóirat lemondása volt. Így 1990-re az állomány kisebb lett, mint az ötvenes években volt. Mivel a könyvtár megjelenésük nyomán azonnal a tájékoztatás szolgáltatába állította a CD-ROM adatbázisokat, ez a technika mind a könyvtárosok, mind az olvasók számára természetes volt, s bár a könyvtárosok elmagyarázták, hogy a hagyományos indexművek mennyivel mélyebbek, pontosabbak és teljesebbek, a felhasználók hamar elhagyták ezeket az elektronikus forrásokból gyorsabban és egyszerűbben megszerezhető hasznos információkért. Ugyancsak jelentős módosulást hozott az olvasói szokásokban a teljes szövegű szolgáltatások megjelenése. A munkaállomások előtt töltött néhány óra alatt nemcsak „hagyományos” irodalomkutatást végeznek, hanem meg is nézhetik az érdekes cikkeket, s úgy sétálhatnak ki a könyvtárból, hogy a szükséges cikkeket azonnal haza is vihetik. A pénzügyi lehetőségek további csökkenése végül